

بررسی تأثیر ایجاد کاربری مناسب در بهبود کارکرد اقتصادی بناهای بارزش فرهنگی - تاریخی و جلوگیری از تخریب و فرسودگی بافت تاریخی شهر شیراز، نمونه موردی: مجموعه پاکبازی*

تاریخ دریافت: ۹۲/۰۵/۰۱

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۳/۰۲/۰۶

ویدا عیسی خانی** - محمدرضا بمانیان*** - هادی کشمیری***

چکیده

بناهای بارزش فرهنگی - تاریخی در شهر شیراز، در طی دهه‌های اخیر با عدم توجه شهروندان مواجه شده و این عامل باعث رسوخ هرچه بیشتر فرسودگی در این بناها بوده است. یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در فرسودگی بناها را می‌توان عامل اقتصاد دانست. چرا که این عامل مهم‌ترین تأثیر را در حیات و یا زوال شهرها در طول تاریخ داشته است. این مقاله برانست تا با توجه به اهمیت عامل اقتصاد در پویایی و سرزندگی شهرها، تأثیر آن‌را در بافت تاریخی شهر شیراز مورد بررسی قرار داده و با بررسی خصوصیات محدوده مورد نظر و تحلیل تأثیر کاربری‌های مختلف در آن از طریق روش‌هایی چون روش AHP و نظرسنجی و تهیه پرسشنامه از افراد ساکن در بافت و خارج از آن، در نهایت کاربری متناسب با این محدوده که بتواند در کنار حفظ شأن تاریخی بناها، بیشترین رونق اقتصادی را با تأکید بر اقتصاد فرهنگی در محدوده به‌وجود بیاورد، معرفی کند. روش تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی بوده است که با جمع‌آوری اطلاعات از طریق روش کتابخانه‌ای و روش میدانی، به تحلیل این اطلاعات بر روی محدوده مورد نظر پرداخته است. بررسی نتایج نشان داده است که ایجاد کاربری معاصر و متناسب با نیازهای امروز، بهبود بازدهی اقتصادی بافت تاریخی را در پی داشته و موجب ورود مجدد حیات و پویایی به کالبد بناهای بارزش خواهد شد و در نهایت مانع از تخریب بناها و بافت تاریخی می‌شود.

واژگان کلیدی: بافت تاریخی فرسوده، بناهای بارزش تاریخی، کاربری معاصر، بازدهی اقتصادی.

* این مقاله برگرفته از بخشی از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول با عنوان «بازطراحی کالبدی بناهای بارزش فرهنگی - تاریخی به‌منظور بهبود کارکرد اقتصادی بافت فرسوده شهر شیراز، مورد مطالعه: مجموعه پاکبازی» با راهنمایی جناب آقای دکتر هادی کشمیری و مشاوره جناب آقای دکتر محمدرضا بمانیان در گروه معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات بروجرد است.

** کارشناس ارشد معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات بروجرد، بروجرد، ایران (نویسنده مسئول).

Email: Vida.Eisakhani@gmail.com

*** استاد معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

*** استادیار معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی شیراز، شیراز، ایران.

مقدمه

بناهای بارز شهر فرهنگی- تاریخی موجود در هر شهر شناسنامه و هویت آن شهر را تشکیل می‌دهد و عدم توجه به این آثار بارز در نهایت موجب ایجاد بحران و بی هویتی در فضای شهری خواهد شد. «کالبد هر شهر، تبلور مادی یک فرهنگ است. حتی کالبد شهرهای بی هویت تبلور مادی بی هویتی فرهنگ حاکم بر شهر است» (Aliabadi, 2003, p. 100). همچنین «بافت‌های تاریخی علاوه بر این که واجد ارزش‌های نادر زیبایی‌شناختی‌اند و تداوم خاطره‌های جمعی و هویت بخش شهرهای ما هستند، هنوز در بسیاری از شهرها، محل سکونت و معیشت میلیون‌ها نفر از شهروندانند» (Teymoori, 2004, p. 18). اگر چه سابقه مرمت و احیاء بناها و بافت تاریخی در ایران طولانی است؛ لیکن اقدامات انجام گرفته نتوانسته به خوبی در زدودن فرسودگی از این بناها راهگشا باشد و این عامل زمینه تخریب این آثار با ارزش را فراهم ساخته است. «به نظر میرسد که بافت تاریخی در مکان و زمان خود منجمد شده است و پس از انجمادی طولانی، دوره پوسیدگی خود را آغاز کرده است. شهر کهن در حالی که مملو از خاطرات است، به مکانی برای خطرات تبدیل شده که در این میان غالباً تنها به مرمت تک بناهای تاریخی، بسنده کرده و بخش وسیعی از بافت به حال خود رها شده است» (Jafari, 2011, p. 113). این در حالیست که تنها آثاری که می‌توان از معماری اصیل و طراحی شهری بومی در شهرها یافت، بافت تاریخی و قدیمی هر شهر است. هسته اصلی شهرهای تاریخی، فرسوده نبوده و توسط ما به فرسودگی گراییده است. حفاظت و روش‌های مورد استفاده برای نگهداری آثار تاریخی نیز، گاه به اندازه نوسازی‌های صورت گرفته در این مناطق تخریب کننده بوده است (Lotfi, 2010, p. 47).

می‌توان ادعان کرد که در فرسودن و تخریب آثار بارز، بیشترین تأثیر را عدم توجه به بعد اقتصاد در این بناها بر جای گذاشته است. شهر شیراز مصداق بارزی از عدم توجه به بعد اقتصاد و لزوم ایجاد پویایی در بافت تاریخی است که منجر شده تا ماحصل کلیه اقدامات صورت گرفته در نهایت تنها به بهبود تقریبی کالبد بناها بیانجامد. بنابراین با توجه به اهمیت بعد اقتصاد در سرزندگی و پویایی فعالیت‌ها در زندگی شهری و با وجود پژوهش مستمر کارشناسان، توجه به این بعد در احیای بافت تاریخی، آنچنان که باید صورت نگرفته و عدم توجه کارشناسان به ابعاد کیفی این مسأله و بسنده کردن به آمار و کمیت‌ها باعث شده تا جستجوی راه حل مهندسی صرف و در نظر گرفتن راهکارهای یکسان برای محدوده‌های مختلف و عدم توجه به خصوصیات هر محدوده، علاوه بر ایجاد کاربری‌های نه چندان سودمند، موجب تخلیه هرچه بیشتر بافت تاریخی از سکنه بومی شود.

هدف مقاله حاضر، بررسی چگونگی ارتقاء بعد اقتصاد با تکیه بر خصوصیات محدوده مورد نظر بوده تا به واسطه آن، حیاتی پویا در بافت تاریخی از طریق ایجاد کاربری مناسب و فعالیتی مبتنی بر مشارکت شهروندان ایجاد کند. به منظور روشن تر شدن بحث و آشنایی با جنبه‌های کاربردی آن، مجموعه پاکسازی واقع در محله تاریخی سنگ سیاه انتخاب شده که با وجود بیش از سه بنای تاریخی بارز از رسوخ فرسودگی در امان نمانده است. با توجه به مقدمه، پرسش بنیادین این مقاله به قرار زیر است:

بهبود کارکرد اقتصادی بافت تاریخی فرسوده در شهر شیراز از طریق ایجاد کاربری مناسب چه تأثیری بر حفظ بناهای بارز تاریخی- فرهنگی و جلوگیری از فرسودگی و تخریب آن‌ها خواهد داشت؟

در پژوهش حاضر، ابتدا به بررسی تأثیر اقتصاد بر حیات بافت تاریخی و مروری بر سوابق موضوع پرداخته شده و پس از آن تأثیر ایجاد و یا تغییر کاربری در بافت و بناهای تاریخی مورد بررسی قرار گرفته و پس از بررسی ویژگی‌های محدوده مورد نظر و بافت تاریخی شیراز، تحلیل اطلاعات بر روی محدوده به منظور دستیابی به کاربری متناسب، از طریق پرسشنامه و تحلیل مجدد کاربری‌ها، در نهایت کاربری برتر انتخاب و نتایج حاصله بیان شده است.

۱. تأثیر اقتصاد بر فضای شهری و بافت تاریخی

«اقتصاد اولین و بزرگترین علامت و شاخص بافت فرسوده بوده و "حداکثر استفاده از حداقل‌ها" بزرگترین شعار ناخوانده و شعر ناسروده بافت‌های فرسوده است» (Andalib, 2010, p. 209). نگاهی گذرا به تجارب زندگی در شهرهای مختلف مؤید این نکته است که اقتصاد پویا به شهر سرزندگی خواهد بخشید و زندگی مردمان را تحت تأثیر قرار خواهد داد. زیرساخت‌های اقتصادی، بر عوامل دیگر مانند عوامل فرهنگی درون بافت، تأثیر مستقیم داشته و اگر بتوان از راهبردهایی برای ورود جریان اقتصادی به بافت‌های تاریخی بهره جست، می‌توان به یافتن راه حل مسائل دیگر امیدوار بود. همچنین در تهیه طرح‌های مرمت شهری، فراهم ساختن بستر مناسب برای جذب سرمایه‌های اقتصادی مبتنی بر الگوهای بومی، از نکات مورد تأکید است (Hanachee, 2007, p. 107).

کشورهای توسعه یافته به خوبی بر این امر واقفند که حفظ و پاسداشت بافت تاریخی و میراث معنوی یکی از مهم ترین راه‌های رشد و پیشرفت در جهان امروزی است. در حالی که در کشورهای جهان سوم این مهم مورد توجه قرار نگرفته است؛ به گونه ای که «انگیزه‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری در بافت فرسوده پایین است و فقر اقتصادی در بافت‌های فرسوده، توان مشارکت و نظارت مردم را سلب می‌کند» (Andalib, 2010, p. 63). بنابراین لزوم در نظر گرفتن روش‌هایی

برای ایجاد انگیزه و ورود سرمایه به بافت تاریخی خواهد توانست در ایجاد پویایی در آن یاری رسان باشد. «لزوم هماهنگی شهر با اقتصاد زمان خود، امری است اجتناب‌ناپذیر» (Haeringer, 2003, p. 24). خروج سرمایه از بافت تاریخی، موجب از میان رفتن سرزندگی این قسمت از شهر و خروج افراد بومی خواهد شد و ساکنان جدید که عمدتاً افراد کم بضاعت و مهاجران افغانی هستند، نخواهند توانست اقتصاد پویا را به بافت وارد کنند. ذکر این نکته نیز ضروری است: «انسان باید در شهری زندگی کند که فرزند زمان خود باشد، و لزوم منطبق کردن میراث گذشته با اقتضای این زمانه انکارناپذیر است» (Mansouri, 2004, p. 17).

وجود این نظریه که یکی از اساسی‌ترین نظریات در حیطه اقتصاد شهری است، اهمیت در نظر گرفتن بعد اقتصادی را در بافت و بناهای تاریخی نشان می‌دهد: «استوار بودن بر بازده اقتصادی، به معنای سربار نبودن اقتصاد شهری است» (Falamaki, 2006, p. 141). چرا که بافت تاریخی برای مشارکت در زندگی معاصر و دور ماندن از رکود و فرسودگی، نیازمند وجود فعالیت‌هایی است که بتواند این بافت را با سایر نقاط توسعه‌یافته شهر در یک راستا قرار داده و از عقب‌ماندگی‌ای که امروزه گریبان‌گیرش شده رهایی یابد. به‌طور کلی «اگر قرار است محله‌ای قدیمی در میان محله‌های دیگر شهر سرزنده و بانشاط باشد، نیاز به روح اقتصادی دارد» (Irandoost, 2004, p. 16).

۲. مروری بر تأثیر بعد اقتصاد در مرمت شهری و مداخله در بافت تاریخی

توجه به بافت تاریخی و مرکزی شهر به مفهوم امروزی در اواخر قرن ۱۹ و به‌ویژه پس از جنگ جهانی دوم آغاز شد. فرآیند صنعتی شدن در مغرب که رشد سریع شهرنشینی و هجوم جمعیت از روستاها را در پی داشت و در این زمان متفکران به ارزش آثار تاریخی پی برده و دریافتند که هیچ‌گاه برای این آثار باارزش جایگزینی نخواهد بود. کشورهای غربی با برگزاری سمینارها و کنگره‌های متعدد در صدد احیاء مجدد بناهای باارزش برآمدند. در زمانی کوتاه اندیشه‌ها و نظریات مختلف حول چگونگی احیاء بناها شکل گرفت. پس از انجام اقدامات در ابعاد مختلف فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در بافت تاریخی، صاحب‌نظران دریافتند که یکی از بهترین و مؤثرترین ابعاد که موجب پویایی حیات در بافت تاریخی خواهد شد، بعد اقتصاد است. با بیان این نظریه تأکید بر بعد اقتصاد در جلسات گوناگون مانند گردهمایی ایکوموس در سال ۱۹۶۷ انجام گرفت و توجه به این بعد به منظور بازگشت سریع سرمایه و منابع مالی با تکیه بر ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی در رأس برنامه‌های اجرایی قرار گرفت. نمونه این اقدامات را می‌توان به بهترین صورت در شهر بث در کشور انگلستان، تجربه شهر فیلادلفیا و احیای بالتیمور که بهترین نمونه احیاء اقتصادی بافت تاریخی است، مشاهده کرد. در ایران نیز برنامه ریزی و فعالیت در بافت تاریخی از دهه ۴۰ آغاز شد. این تجربه در ابتدا به صورت تقویت ابعاد فرهنگی و هنری و ایجاد قرابت با آثار تاریخی و حفظ آن‌ها شکل گرفت. اما اولین برنامه منسجم در حیطه برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، پس از انقلاب و بین سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲، با هدف شناخت علل فرسودگی بناها و زندگی بخشیدن به بافت و حفظ ارزش‌های معماری صورت پذیرفت. پس از گذشت سال‌های متمادی و تدوین سایر برنامه‌ها، در حال حاضر اقدامات انجام گرفته در بافت تاریخی بسیاری از شهرها نتوانسته راهگشای مقاصد اصلی مرمت شهری و جلوگیری از فرسودگی و تخریب بافت تاریخی باشد و شاید بتوان مهم‌ترین عامل در این امر را عدم هماهنگی کامل بین ویژگی‌های بافت مورد مطالعه و راهکارهای اعمال شده دانست.

۳. فرسودگی اقتصادی در بافت تاریخی و پیامدهای آن

«مفهوم فرسودگی چه در ساختمان‌ها و چه در مناطق، مستلزم ابعاد متعدد متفاوتی است. مهم‌ترین بعد در این میان، فرسودگی نسبی یا اقتصادی است» (Tiesdell, 2000, p. 16). باتوجه به پیشرفت جامعه، تحولات اقتصادی در بافت تاریخی نیز به فضاهای جدید شهری نیازمندند که بافت‌های تاریخی و فرسوده غالباً از این فضاها برخوردار نبوده و نخواهد توانست پاسخگوی فعالیت‌های معاصر باشد. بنابراین این ویژگی باعث کاهش سرمایه‌گذاری در بافت تاریخی خواهد شد که در نتیجه تخلیه بافت از سکنه بومی را در پی خواهد داشت (Andalib, 2010). خروج سرمایه از بافت تاریخی موجب فرسودگی اقتصادی خواهد شد. بنابراین به‌منظور درمان فرسودگی مکانی و بازگرداندن موقعیت‌های اقتصادی هر منطقه، برقراری امتیازهای رقابتی برای آن ضروری است (Tiesdell, 2000, p. 67). یکی از بهترین روش‌های ورود سرمایه به بافت تاریخی را می‌توان ایجاد کاربری مناسب در آن دانست.

۴. ایجاد کاربری مناسب در بافت تاریخی

بحران اقتصادی ناشی از فقدان کاربری مناسب در بافت تاریخی، عاملی اساسی در فرسودگی بناهای باارزش است. این نکته نیز قابل تأمل است که «ناکامی در یافتن کاربری‌های جدید برای ساختمان‌های حفاظت شده شهر را به حضوری موزه‌گونه در فضای آزاد محکوم می‌کند» (Tiesdell, 2000).

همچنین یکی از مهم‌ترین عوامل ایجادکننده پویایی و سرزندگی در بافت تاریخی، ایجاد فعالیت‌های مختلف و جلوگیری از ایجاد کاربری‌های تک عملکردی در بناها است. چرا که ایجاد تنوع عملکردی در بافت تاریخی می‌تواند مراجعه هرچه بیشتر افراد به بافت را در پی داشته باشد. بناهای باارزش تاریخی کاربری‌هایی را می‌طلبد تا بتواند در کنار بازدهی اقتصادی مناسب و هماهنگ با نیازهای معاصر، افراد را ترغیب به مراجعه به بناها و بافت تاریخی کرده و سکون و رکود حاکم بر بافت را از بین ببرد. می‌توان بر این نکته تأکید کرد که «بهره‌برداری مفید از بناها، اغلب بهترین روش حفظ آن است» (Shafeea, 2011, p. 3).

مردم و فعالیت‌های اقتصادی آن‌ها، از فرسودگی بناها و بافت تاریخی جلوگیری کرده و موجب افزایش ارزش اقتصادی بافت تاریخی و بناهای موجود در آن می‌شود. البته ذکر این نکته ضروری است که کاربری ایجاد شده در بناهای تاریخی باید کاملاً مطابق و متناسب با ارزش این بناها باشد و توجه به ارزش بناها و به کارگیری "فرهنگ اقتصادی" به جای "اقتصاد فرهنگی" در برخورد با بناهای باارزش، صدمات جبران ناپذیری را برای این آثار و نهایتاً بافت تاریخی به همراه خواهد داشت.

می‌توان دلیل اصلی دور ماندن بافت تاریخی از زندگی امروز را در ناسازگاری میان کالبد بافت شهری تاریخی و فعالیت‌های ارائه شده در آن یا فعالیت‌های اقتصادی موجود در آن دانست. احیای کالبدی صرف و برخورد تک جانبه با بناها باعث شده تا حتی بناهای مرمت شده نیز پس از مدتی کوتاه مجدداً متحمل تخریب و یا صدماتی از سوی ساکنین غیر بومی و یا بزهکار در بافت شوند.

۵. ایجاد و تغییر کاربری در بناها و بافت تاریخی شهر شیراز

با توجه به مباحث عنوان شده لزوم ایجاد زمینه مناسب جهت حضور فعالان اقتصادی در سنین مختلف در بافت تاریخی شهر شیراز به منظور ایجاد کاربری و فعالیت‌های متناسب با بافت برای بهبود شرایط اقتصادی ضرورتی است که در ادامه این پژوهش بدان پرداخته خواهد شد.

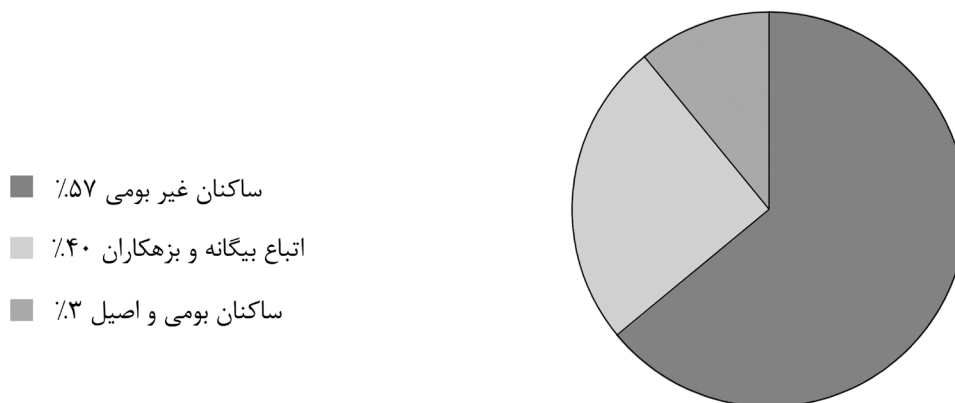
۶. بررسی محدوده مورد نظر

در نظر گرفتن کاربری برای بناها و بافت تاریخی در محدوده مورد نظر، نیازمند تحلیل و بررسی ویژگی‌های موجود در این محدوده است، زیرا عدم در نظر گرفتن خصوصیات بستر در تغییر و یا ایجاد کاربری، نه تنها راهگشا نخواهد بود، بلکه منجر به شکست خواهد شد.

۱-۶- ویژگی‌های محدوده مورد نظر و محله سنگ سیاه

اطلاعات کمی ارائه شده در طرح بازنگری طرح تفصیلی منطقه تاریخی- فرهنگی شیراز و مشاهدات و برداشت‌های میدانی، نشان می‌دهد که در طی سال‌های گذشته جمعیت بافت تاریخی شیراز و به تبع آن، محدوده پیرامون محور سنگ سیاه به دلیل وجود شرایط نامناسب، همواره رو به کاهش بوده است. شکل ۱، درصد گروه‌های مختلف ساکن در این محدوده را نمایش می‌دهد.

شکل ۱: گروه‌های ساکن در محله سنگ سیاه

(Armanshahr Consultant Engineers, 2009)

استفاده نامناسب از تک بناهای مرمت شده و بسنده کردن به آمار صرف در مداخله و عدم توجه به کیفیت‌ها، نتوانسته در از بین بردن این رکود راهگشا باشد. جدول ۱، وضع موجود محله سنگ سیاه را نشان می‌دهد.

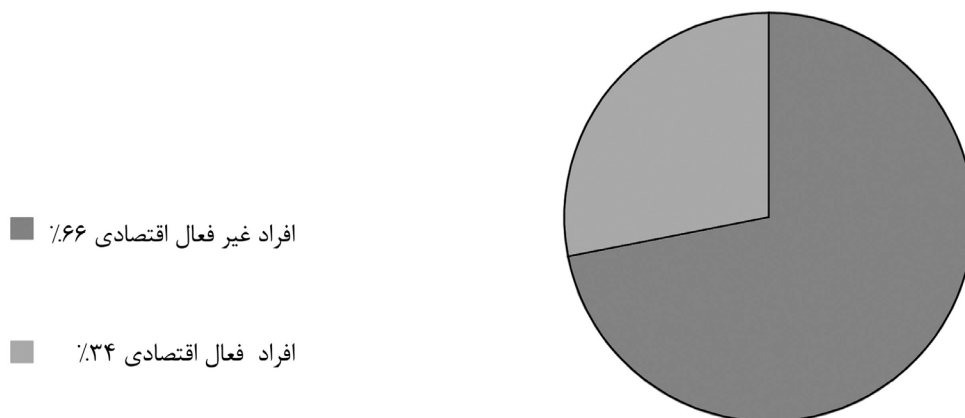
جدول ۱: وضعیت موجود محله سنگ‌سیاه

<p>ویژگی جمعیتی</p> <ul style="list-style-type: none"> • جمعیت بافت همواره رو به کاهش بوده است. بنابه برخی دلایل از جمله کمبود امکانات. (وجود اتباع خارجی بیش از یک سوم جمعیت محله)
<p>سواد و تحصیلات</p> <ul style="list-style-type: none"> • میزان باسوادی مردان بیشتر از زنان بوده و افراد بیسواد اکثراً شامل افراد کهنسال و سالخورده هستند که درصد زیادی از ساکنین بافت را تشکیل می‌دهند.
<p>جمعیت فعال و نیروی کار</p> <ul style="list-style-type: none"> • براساس طرح تفصیلی ارائه شده از سوی مشاور در ازای هر صد نفر جمعیت، حدود شصت و شش نفر از لحاظ اقتصادی فعال نبوده‌اند و افراد فعال مخارجشان را تأمین می‌کنند و درصد جمعیت فعال بالقوه مردان به مراتب کمتر از زنان است.
<p>وضعیت مسکن</p> <ul style="list-style-type: none"> • سهم بالای اجاره نشینی با اجاره‌های کم در این منطقه باعث پایین آوردن احساس تعلق به مکان و در نتیجه انحطاط فیزیکی و اجتماعی محله خواهد شد.

(Armanshahr Consultant Engineers, 2009)

با توجه به وضع موجود این محدوده و به دلیل عدم تأثیر ساکنان در جلوگیری از فرسودگی و تخریب بناها، شرط لازم و ضروری ایجاد کاربری متناسب با هدف ارتقاء شرایط کیفی و اقتصادی محیطی در بافت تاریخی است تا به واسطه آن، موجب مراجعه عموم و سرمایه‌گذاری مجدد به بافت تاریخی شود. شکل ۲، درصد افراد فعال و غیرفعال از نظر اقتصادی را نمایش می‌دهد.

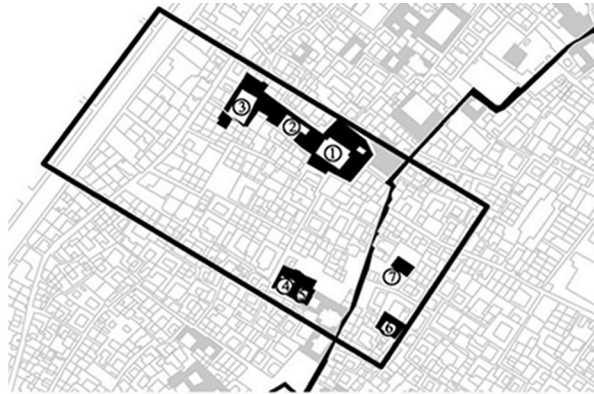
شکل ۲: درصد افراد فعال و غیر فعال اقتصادی در بافت تاریخی شیراز

۲-۶- موقعیت محدوده مورد نظر نسبت به گذر تاریخی سنگ‌سیاه و بناهای باارزش

این محدوده در غرب گذر تاریخی سنگ‌سیاه و در همجواری مسجد تاریخی مشیر، حسینیه مشیر، کلیسای آرامنه و چند خانه تاریخی باارزش با نام‌های خانه نشاطیان، خانه پاکبازی، موسوی، رضایی و خانه‌ای قدیمی که سابقاً کاربری شهرداری را داشته، قرار گرفته است. شکل ۳، بناهای باارزش موجود در محدوده را نمایش می‌دهد.

شکل ۳: بناهای بارزش تاریخی در محدوده مورد نظر و همجوار آن

۱. مسجد مشیر
۲. خانه تاریخی نشاطیان
۳. حسینیه مشیر
۴. خانه تاریخی (شهرداری سابق)
۵. خانه تاریخی موسوی
۶. خانه تاریخی پاکبازی
۷. کلیسای ارامنه

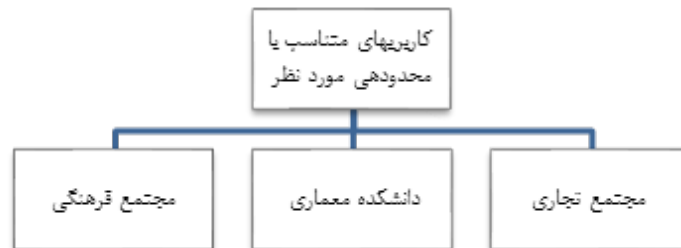
۳-۶- حوزه کارکردی محدوده مورد نظر در محله سنگ‌سیاه

براساس مطالعاتی که سابقاً در محدوده محله تاریخی سنگ سیاه انجام گرفته (Armanshahr Consultant Engineers, 2003; Emad, 2009)، این محله به بخش‌های مختلفی تفکیک شده و با توجه به بناهای موجود در هر محدوده، نوع کاربری و شأن فضایی بناها، هر قسمت به‌عنوان حوزه مشخصی نامیده شده است. این حوزه‌ها عبارتند از حوزه مذهبی، حوزه مرکز محله، حوزه فرهنگی و حوزه مسکونی بارزش؛ محدوده مورد بررسی در حوزه فرهنگی محله واقع شده است.

۷. بررسی و تحلیل کاربری‌های متناسب با محدوده و انتخاب کاربری برتر

با بررسی کاربری‌های پیشنهادی در طرح‌های بالادست و همچنین ماتریس سازگاری کاربری‌های پیشنهادی توسط شرکت‌های مشاور که از مطالعه و بررسی در این محدوده به دست آمده است و با نظرسنجی از متخصصان سازمان میراث فرهنگی که مطالعه و شناخت بسیاری نسبت به این محدوده و کالبد بناهای تاریخی موجود در آن داشته‌اند، در نهایت چهار نوع کاربری فرهنگی، تجاری، آموزشی (دانشکده معماری) و اقامتی (هتل سنتی) انتخاب شد. لازم به ذکر است که با نظر متخصصان صاحب‌نظر در این محدوده، به دلیل وجود دو مهمانسرای سنتی فدک و نیایش، در محله سنگ‌سیاه و در نزدیکی محدوده مورد بررسی، ایجاد مجدد این کاربری غیرضروری بوده و تقویت دو مهمانسرای موجود مفیدتر است؛ در ادامه پژوهش به مقایسه سه کاربری دیگر به‌منظور دستیابی به برترین گزینه برای این محدوده پرداخته خواهد شد. کاربری‌های متناسب با این محدوده در شکل ۴، نمایش داده شده است.

شکل ۴: کاربری‌های متناسب با محدوده مورد نظر (محدوده فرهنگی محله سنگ‌سیاه)

در نظر گرفتن نیازهای افراد خارج از بافت نیز از مهم‌ترین عواملی است که باید در انتخاب کاربری و فعالیت مد نظر قرار گیرد.

۱-۷- تحلیل کاربری متناسب محدوده با استفاده از پرسشنامه

به این منظور با استفاده از پرسشنامه، از افراد داخل و خارج از بافت در مورد ایجاد کاربری مناسب نظرسنجی به عمل آمده و نتایج این نظرسنجی به اختصار در جدول ۲ نشان داده شده است.

جدول ۲: تحلیل داده‌ها و نتایج حاصل از پرسشنامه (کاربری‌ها و شرایط موجود)

نمودار	تحلیل داده‌ها	افراد درون بافت
	مراجعه به مراکز تجاری ایجاد شده در بافت قدیم: ۱۳/۴ درصد خیلی زیاد، ۱۰/۳ درصد زیاد، ۱۳/۴ درصد متوسط، ۳۳ درصد کم و ۲۹ درصد نیز خیلی کم.	
	میزان مراجعه و استفاده از مراکز فرهنگی موجود در بافت قدیم: ۱۰/۳ خیلی زیاد، میزان مراجعه ۱۴/۴ درصد از افراد زیاد، ۱۴/۴ درصد افراد متوسط، ۲۹/۹ درصد افراد کم و ۳۰/۹ درصد از افراد خیلی کم.	
	۵۶/۷ درصد از افراد ایجاد دانشکده معماری در بافت تاریخی را برای کمک به ایجاد کاربری های مفید و خدماتی مؤثر می‌دانند، ۲۲/۷ درصد مرکز فرهنگی و ۲۰/۶ درصد مرکز تجاری و رستوران را برگزیدند.	
	۲۵/۸ درصد از افراد دلیل عدم مراجعه افراد به بافت تاریخی را عدم وجود امنیت، ۲۸/۹ درصد عدم وجود کاربری مناسب، ۱۷/۵ درصد بهتر بودن خدمات ارائه شده مشابه در دیگر نقاط شهر نسبت به بافت تاریخی، ۱۲/۴ درصد سهولت دسترسی به دیگر نقاط شهر و ۱۵/۵ درصد نیز نداشتن ذهنیت خوب نسبت به بافت تاریخی دانسته‌اند.	
	از افراد ساکن در بافت در مورد میزان آشنایی آنها با مراکز فرهنگی موجود در بافت سوال شد، میزان آشنایی ۱۱/۶ درصد خیلی زیاد، ۱۴/۷ درصد زیاد، ۱۷/۹ درصد متوسط، ۲۷/۴ درصد کم و ۲۸/۴ درصد نیز میزان آشنایی خیلی کمی دارند.	
	از افراد داخل بافت در مورد میزان مراجعه و استفاده آن‌ها از مراکز فرهنگی سؤال شد، ۱۲/۶ درصد میزان آشنایی خیلی زیاد، ۱۰/۵ درصد میزان آشنایی زیاد، ۱۲/۶ درصد میزان آشنایی در حد متوسط، ۳۳/۷ درصد میزان آشنایی کم و ۳۰/۵ درصد نیز میزان آشنایی خیلی کمی دارند.	
	مراجعه افراد خارج از بافت به بافت برای استفاده از مراکز فرهنگی موجود در بافت: ۱۲/۶ درصد خیلی زیاد، ۱۲/۶ درصد زیاد، ۱۸/۹ درصد متوسط، ۲۷/۴ درصد کم و ۲۸/۴ درصد خیلی کم	
	میزان مراجعه آن‌ها به مراکز تجاری موجود در بافت تاریخی: ۱۳/۷ درصد به میزان خیلی زیاد، ۱۰/۵ درصد زیاد، ۱۳/۷ درصد متوسط، ۳۰/۵ درصد کم و ۳۱/۶ درصد خیلی کم	
	۴۴/۲ درصد از افراد برای خرید پوشاک و سایر وسایل مورد نیاز به مراکز تجاری موجود در خارج از بافت و ۵۵/۸ درصد هم برای خرید به مراکز تجاری درون بافت مراجعه می‌کنند.	

نتایج حاصله از پرسشنامه درمورد کاربری پیشنهادی افراد داخل و خارج از بافت در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳: تحلیل داده‌ها و نتایج حاصل از پرسشنامه (تأثیر کاربری‌های پیشنهادی در مراجعه افراد به بافت تاریخی)

نمودار	تحلیل داده‌ها	افراد خارج بافت
	تأثیر کاربری‌ها در مراجعه بیشتر افراد به بافت تاریخی و استفاده مناسب از فضا: ۵۱/۵ درصد از افراد دانشکده معماری، ۲۷/۸ درصد مرکز فرهنگی و ۲۰/۶ درصد افراد، مرکز تجاری و رستوران.	
	ایجاد کدام کاربری در مراجعه بیشتر افراد به بافت و برقراری امنیت در محدوده آن مؤثرتر است: ۵۷/۹ درصد دانشکده معماری، ۲۳/۲ درصد مرکز فرهنگی و ۱۸/۹ درصد ایجاد مرکز تجاری و رستوران.	

با توجه به نظرسنجی انجام شده این نتیجه حاصل شد که مهم‌ترین دلیل عدم مراجعه افراد به بافت تاریخی، عدم وجود کاربری معاصر و مورد نیاز در این محدوده است. همچنین در مقایسه سه کاربری پیشنهادی، دانشکده معماری بیشترین امتیاز را از افراد داخل و خارج بافت داشته است.

در پروژه‌های مشابه چنانچه نظرات افراد خارج از بافت و افراد درون بافت همسو و هم راستا نباشد، یکی از بهترین روش‌هایی که می‌توان به‌وسیله آن به کاربری مناسب رسید، استفاده از روش دلفی است که یک روش علمی بوده و رویکرد یا روشی سیستماتیک در تحقیق برای استخراج نظرات از یک گروه متخصص در مورد یک موضوع یا یک سؤال است و به‌وسیله این روش می‌توان به پاسخ مناسب که همان کاربری متناسب با بنا یا محدوده است، دست یافت.

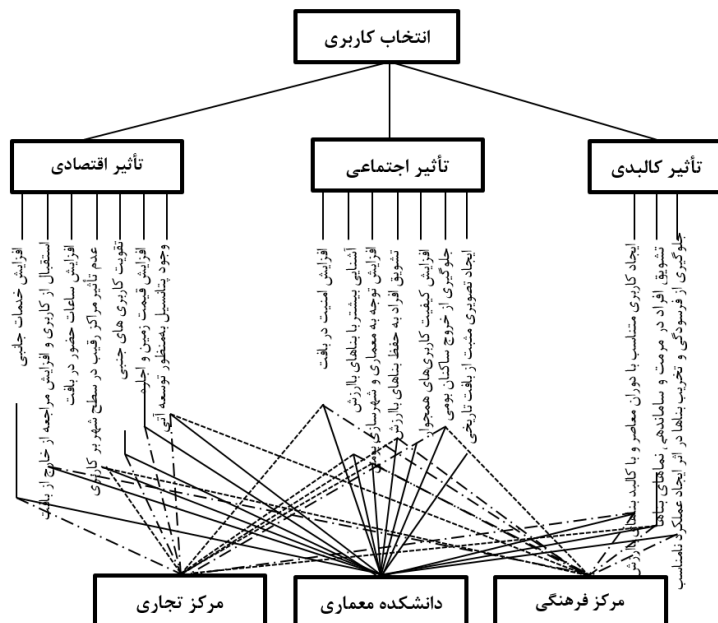
۲-۷- تحلیل کاربری متناسب محدوده از طریق روش AHP

در این روش پس از انتخاب معیارها و زیرمعیارهای مورد نظر، با استفاده از نتایج حاصله از پرسشنامه، به هر یک از معیارها و زیر معیارها امتیازدهی شده در نهایت این نتیجه حاصل شد.

مجتمع تجاری: ۰/۲۳۱، دانشکده معماری: ۰/۲۹۸ و مجتمع فرهنگی: ۰/۲۲۰.

در این تحلیل نیز دانشکده هنر و معماری و کاربری آموزشی بیشترین امتیاز را کسب کرده است. نمودار ۴، معیارها و زیرمعیارهای مورد نظر در انتخاب کاربری مناسب را نمایش می‌دهد.

نمودار ۴: معیارها و زیرمعیارهای انتخاب کاربری مناسب

۳-۷- تحلیل کاربری متناسب محدوده از طریق بررسی میزان مراجعه و ساعات حضور در بافت

یکی دیگر از معیارهایی که می‌توان میزان موفقیت کاربری مورد نظر را با آن سنجید، بررسی ساعات مراجعه به بناها (در نمونه‌های مشابه در دیگر محدوده‌های بافت تاریخی شیراز) به منظور استفاده از هر نوع کاربری و دفعات مراجعه و همچنین طول و مدت زمانی است که افراد در این محدوده حضور خواهند داشت. این معیار نیز در جدول ۳، مورد تحلیل قرار گرفته است. لازم به ذکر است که بررسی صورت گرفته بر روی کاربری‌های مشابه (نمونه‌های مشابه) بوده که در سال‌های گذشته در محدوده‌های دیگر بافت تاریخی ایجاد شده است که به منظور بررسی بازدهی این کاربری‌ها در بافت تاریخی بوده است. میزان مراجعه و استفاده از این بناها از مسئولان مربوطه به صورت پرسشنامه تهیه شده و میانگین میزان استفاده و مراجعه به بنا به منظور استفاده از این کاربری‌ها، در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۴: بررسی میزان تأثیر کاربری‌های فرهنگی، تجاری و آموزشی ایجاد شده در بافت تاریخی شیراز

مشخصات / کاربری / فعالیت	میزان مراجعه به بنا	ساعات مراجعه
فرهنگی	ماه‌بانه و بیشتر در فصل تابستان	در ساعات اداری
تجاری	اکثراً در ایام تعطیلات و توسط گردشگران است.	به‌طور میانگین ۱۰ صبح تا ۲ بعداز ظهر، ۴ بعداز ظهر تا ۹ شب
آموزشی (دانشکده هنر و معماری)	همه روزه به غیر از ایام تعطیلات رسمی	به‌طور میانگین از ۸ صبح تا ۷ بعداز ظهر

بر اساس این تحلیل نیز کاربری آموزشی یا دانشکده هنر و معماری، در مقایسه با دو کاربری دیگر در افزایش ساعات حضور در بافت مؤثرتر خواهد بود.

۸. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

تغییر وضع کنونی بناهای بارزش در بافت تاریخی شهر شیراز نیازمند اتخاذ روش‌هایی مناسب و متناسب با بافت تاریخی در مداخله است. همچنین باید در نظر داشت که با توجه به ارزش این میراث گران‌بها، اقتصاد مورد نظر باید اقتصادی مبتنی بر فرهنگ بوده و پرهیز از (فرهنگ اقتصادی) از نکات بسیار مهمی است که باید توجه خاص بدان مبذول شود؛ چرا که عدم توجه به این مهم در نهایت صدمات جبران‌ناپذیری را بر بناها و بافت تاریخی به همراه خواهد داشت. یکی از مهم‌ترین و بهترین روش‌هایی که خواهد توانست (اقتصاد فرهنگی) مناسب و مؤثر را به بافت تاریخی وارد کند، اقتصادی بر مبنای ایجاد کاربری مناسب در بافت تاریخی است که با ایجاد کاربری معاصر، می‌توان به ورود مجدد سرمایه‌گذاری و پویایی در بافت تاریخی امیدوار بود.

طبق بررسی‌ها و تحلیل‌های صورت گرفته در محدوده مورد نظر از طریق پرسشنامه، روش AHP، تحلیل ساعات و مدت زمان استفاده از کاربری‌ها در نهایت این نتیجه حاصل شد که بهترین کاربری برای این محدوده، کاربری آموزشی (دانشکده معماری) است و این کاربری بهترین بازدهی را در بافت تاریخی به همراه خواهد داشت، زیرا علاوه بر افزایش مراجعه افراد از خارج از بافت، در افزایش مدت زمان حضور افراد در بافت و ایجاد خدمات جنبی نیز که از مهم‌ترین معیارهای در نظر گرفته شده بوده‌اند، بازدهی بیشتر و بهتری خواهد داشت. با در نظر گرفتن ماتریس سازگاری کاربری‌ها و با توجه به ساختار پلان این بناها و سایر کاربری‌های موجود در این محدوده، در نهایت کاربری رستوران سنتی برای خانه تاریخی موسوی و شهرداری سابق، کاربری نمایشگاه برای خانه پاکپاری، کاربری مرکز نمایش‌های آیینی و تئاتر شهر برای حسینیه مشیر و در صورت لزوم افزودن بنای میان‌افزا، که در کنار کاربری دانشکده معماری انتظار می‌رود سرزندگی و پویایی را در بافت تاریخی و بناهای بارزش آن ایجاد کند.

بنابراین وجود اقتصاد پویا و هماهنگ با نیازهای جامعه و کاربری‌های معاصر عاملی اساسی در جهت جلوگیری از تخلیه بافت توسط ساکنان بومی و پیامدهای اسفبار آن است؛ چنان‌که شهرهای تاریخی در گذشته نیز رونق خود را از پویایی اقتصادی در آن زمان داشته‌اند.

References

- Aliabadi, M. (2003). Restoration of Soil or Reviving Heart, *Haftshahr*, 4(12, 13), 97-107.
- Andalib, A. (2010). *Principles of Urban Renovation, a New Approach to Weathered Tissue*, Azarakhsh Publications, Tehran, Iran.
- Armanshahr Consultant Engineers. (2009). *Urban Design of Sang-e Siah in Historical & Weathered Tissue of Shiraz*, Tehran, Iran.
- Emad, M. (2003). *System Approach to Revitalize the History Tissue*, Shiraz, Iran, Master's Thesis, University of Shiraz.
- Falamaki, M. (2006). *AN ESSAY ON: Urban Restoration Charter*, Tehran, Iran: Center for Architectural & Urban Studies and Research.
- Falamaki, M. (2010). *Revitalization of Historical Monuments & Cities*, University of Tehran Press, Tehran, Iran.
- Haeringer, Ph. (2003). The Inverted Economy, *Haftshahr*, 4(14), 24-32.
- Hanachee, P. (2007). *A Comparative Study of Urban Restoration Experiences in Iran and the World with a Special look at the Historical Tissue of Yazd City*, Sobhan-e noor Publications, Tehran, Iran.
- Hanachee, P. (2012). *Urban Restoration in Historic Fabric of Iran*, University of Tehran Press, Tehran, Iran.
- Irandoust, K. (2004). The Roundtable of Historical and Weathered Tissue Crisis, *Shahrdariha*, 6 (60), 16.
- Jafari, A. (2011). Renovation and Rehabilitation of Weathered Tissue, *Urban Economy*, 3(12), 100-107.
- Lotfi, S. (2010). An Introduction to Necessity Recreation of the Base Culture & Basic Protection, *Haftshahr*, 7(31, 32), 43-53.
- Mansouri, A. (2004). The Roundtable of Historical and Weathered Tissue Crisis, *Shahrdariha*, 6 (60), 17.
- Mansouri, A. (2006). Special Design for Renovation of Weathered Tissue, *Proceedings of the Second Construction Seminar in the Capital*, Tehran, Iran.
- Mohammadzadeh, H. (2004). Economic Considerations in Urban Development Plans, *Haftshahr*, 5 (16), 3-5.
- Shafeea, S. (2011). *The Study of the Relationship between Social Capital & Sustainable Development of Neighborhood Economics*, Mashhad Ferdowsi University, Mashhad, Iran.
- Teymoori, M. (2004). Crisis Management in Historical Tissue, *Shahrdariha*, 6(60), 18-31.
- Tiesdell, S. (2000). Towards the Successful Revitalization of Historic Urban Quarters, *Haftshahr*, 1 (11), 64-75.
- Tiesdell, S. (2009). *Revitalization of Historic Urban Quarters*, Navid-e Shiraz Publications, Shiraz, Iran.